

ПСИХОАНАЛІТИЧНИЙ ПІДХІД ДО ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ

УДК 82.091

Вадим ВАСИЛЕНКО

аспірант,
Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка
НАН України

ТРАВМА ЯК СОЦІОКУЛЬТУРНА КАТЕГОРІЯ: ІСТОРІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

У статті розглянуто аналітику студій травми як одного з актуальних напрямів сучасної гуманітаристики. З'ясовано, що його особливостями є своєрідне повернення до історії, апелювання до психоаналітичних і антропологічних аспектів пам'яті, враженої травматичними подіями, дослідження свідчень і жертв насилля. Закцентовано увагу на теоретичному інструментарії студій травми, підкреслено важливість легітимації травми як актуального та динамічного поля для осмислення колоніального й тоталітарного досвідів, зафіксованих у літературі.

Ключові слова: травма, свідчення, симптом, синтом, психоаналіз.

“Trauma studies” або студії травми, які з 1990-х років інтенсивно розвиваються в науці про літературу, стали одним із способів номіналізації, розповіді про болісні й закриті від прозорої маніфестації та артикуляцій події – як макро-, так і мікроісторичні. Не випадково в одній із перших праць, присвячених “trauma studies”, Ш. Фелман назвала ХХ ст. посттравматичним, наголошуючи, що *“провідна дискурсивна модель, яка a priori йому властива, – це свідчення”* [1, 5]. Праця Ш. Фелман, написана у співавторстві з професором медицини Д. Лауб, порушила перед західноєвропейською та північноамериканською науковими спільнотами питання, однозначних відповідей на які не існує донині. Що таке свідчення про травматичну подію? Як письменники розуміють свідчення поза межами юридичного

дискурсу? Що пов'язує гнучку історичну тканину, яка не може існувати без “прози, вистражданої як документ”, зі складним медичним анамнезом постраждалих?

Звісно, наявність питань, на які не існує (та чи може існувати?) однозначних відповідей, неминуче призводить до ускладнень, із якими стикається критик, намагаючись проаналізувати “твори-свідчення” про історичні катастрофи. Водночас такі поняття як “свідчення”, “посттравматичний стресовий розлад”, “історична травма”, уведені Ш. Фелман і Д. Лауб, а згодом апробовані їхніми послідовниками, стали об'єктом уваги психологів, культурологів, істориків, літературознавців. Завдяки гетерогенності аналітичної оптики, “trauma studies” досить швидко сформувалися у відносно самостійний розділ гуманітарних наук, який вирізняється своєрідним теоретичним і методологічним інструментарієм, а напрацювання деяких учених стали класичними в теорії та методології травми. Загалом особливостями студій травми є звернення до історії, психоаналітичних і антропологічних вимірів пам'яті, враженої суспільними катаклізмами, вивчення психологічних наслідків насильства, відхилень, із якими стикається травмована людина. За словами провідної представниці цього напрямку К. Карут, “мова травми та мовчання про глухе повернення страждань” потребують “нового способу читання та слухання” [2, 9].

Чим зумовлена поява “trauma studies”? Д. Блайт вважає причиною виникнення таких досліджень людинобивчі катастрофи, зокрема війни та геноциди ХХ ст., які змушують нас рахуватися з їхніми жертвами й очевидцями. “Як ніколи раніше, – зазначає вчений, – свідок чи жертва великого злочину є новим та визначальним рушієм пам'яті – й у правовому, й у моральному смислах” [3, 244]. Саме через трагедії минулого, вказує він, національні культури докладають максимум зусиль для того, щоб “вигоїти, вшанувати, розсудити чи принаймні зрозуміти й пояснити травматичне минуле. Невимовні рубці, що залишилися на окремих людях і цілих суспільствах, очікують на оприлюднення, свідчення та справедливість” [3, 248].

Дослідження природи травми й насильства (колоніального, тоталітарного) як в українській, так і в західноєвропейській і північноамериканській літературах, що недавно вважалось явищем

досить маргінальним, нині стало непроминальним або й першорядним. Для посттоталітарного й постгеноцидного українського суспільства, історія якого досвідчила не одну історичну травму впродовж ХХ ст., репрезентація та сприйняття власного досвіду стали серйозними суспільним і науковим викликами. Тож уведення категорії травми в сучасні дослідження означає не що інше, як спробу подолання історичної амнезії, намагання реставрувати культурну цілісність для повноцінного індивідуального й національного самоствердженнь. Однак, незважаючи на науковий потенціал “trauma studies” як універсального ключа до розуміння того, як індивідуальне чи національне “Я” осмислює себе в часі, надаючи смислу пережитому, теоретичні й методологічні аспекти цього напрямку не знайшли прихильників серед сучасних українських дослідників. Поодинокую спробою легітимації студій травми як простору критичного осмислення постколоніального й посттоталітарного національного досвіду можна вважати книгу “Транзитна культура. Симптоми постколоніальної травми” (2013) Т. Гундорової, у якій дослідниця проаналізувала симптоматику травми в сучасній українській літературі. Додам, що певні зрушення відбулися в російській науці про літературу, де зростання зацікавленості в обговоренні “trauma studies” були спровоковані, з одного боку, перекладами ключових праць, а з іншого – публікацією збірника статей “Травма: пункти” (2009), що вийшов друком за редакцією С. Ушакіна та О. Трубіної.

Що таке травма? Етимологічно це слово походить від грецького “τραῦμα”, тобто “рана, яка вразила тіло”. Спостереження над травмою, що відбувалися в межах психоаналізу, юнгіанської і когнітивної психологій, можна охарактеризувати висловом К. Карут про те, що психіатрія “звужила розуміння травми до *“рани, яка вразила розум”* [2, 3]. Деяка реконцептуалізація травми відбулася після подій Першої світової війни, коли, за словами Р. Лейс, лікарі неодноразово зауважували, що рани вояків, які повернулися з фронту, були *“більшою мірою психологічними, ніж органічно природними”* [4, 83]. Причиною цієї реконцептуалізація, на її думку, стала праця “Скорбота й меланхолія” (1917) З. Фрейда, яка зовні начебто не пов’язана з наслідками воєнних подій, однак Р. Лейс розглядає її у контексті саме тих досліджень, які

обумовлені зрушенням пошукових, суспільних і клінічних інтересів З. Фрейда під час Першої світової війни. У своєму дослідженні психоаналітик вирізняє два способи реагування на надважкі для людини переживання – меланхолію та скорботу. Меланхолія, себто зациклення людини на втраті, передбачає постійне повернення до негативного досвіду й у деякому сенсі означає неспроможність жити далі. Скорбота – це усвідомлення непоправної втрати, а також – потреби забути нещастя, навчитися сприймати його як частину, а не центр свого життя. З. Фрейд пише: *“...випробування реальністю показало, що улюбленого об’єкта більше немає, і тепер необхідно відвернути все лібідо від зв’язків із цим об’єктом... Фактично “я” після завершення дії скорботи знову стає вільним і не скованим”* [5, 213–214]. Утрата, яка має емоційно-психологічний ефект, нагадує він, стосується певного об’єкта, яким може бути історія, батьківщина, нація, а не лише, скажімо, батько, чоловік або син. Коли ця втрата є надмірною і не може бути нічим заміненою, вона локалізується у мові й тілі свого носія. Так утрачений об’єкт стає частиною суб’єкта і продовжує існувати в ньому як “інший”, присутньо впливаючи на його самовідчуття, орієнтацію у світі, етичні й культурні цінності тощо. Як образно сформулював визначення психоаналітик Ж. Дерріда, *“неприйнятий усередину себе, не асимільований, як це буває при всіх «нормальних» скорботах, мертвий об’єкт залишається живим померлим, поміщеним у спеціальне місце в Ego. Він має своє місце, точно так, як крипта на цвинтарі, або замок, оточений стінами й іншими речами. Мертвий об’єкт інкорпорований у цій крипті – слово «інкорпорований» означає точно те, що він не може бути перетравленим або асимільованим повністю, й тому залишається там, утворюючи якусь кишеню в тілі того, хто страждає”* [6, 57].

Дослідженню З. Фрейда про скорботу й меланхолію передувала стаття “Пам’ять, повторення та переробка” (1914), у якій він спробував з’ясувати, що заважає носієві травми позбутися болісних спогадів. Одним із бар’єрів забуття З. Фрейд назвав “примусове повторення”, яке полягає в тому, що травмований не сприймає спогад як минуле, а знов і знов гостро переживає його, наче повторює травму [5, 156]. За висновком ученого, нездатність відмежувати нинішній день від минулих подій, себто усвідомити

часову відстань од травматичного досвіду породжує болісні відчуття, що унеможлиблює зцілення.

Попри те, що в період Першої світової війни психіатри спостерігали, наприклад, синдром “тривожного серця”, який виникає після бомбових ударів, увага до травми загострилася у зв’язку з досвідом Другої світової війни в західноєвропейській і значною мірою після В’єтнамської війни у північноамериканській культурах. Лише після другої світової катастрофи, зауважує Ф. Кодд, учені помітили, що *“патології, які досі маркувалися різними термінами, як от «повоєнний невроз», «контузія», «боротьба з утомою», «синдром сивайвора (з англійської «survivor» – людина, що вижила. – В. В.)», насправді були проявом одного й того ж самого стану, відомого як «травма», або «Посттравматичний Стресовий Розлад (ПТСР)»* [7, 62]. Загалом ПТСР, як зазначають дослідники, засвідчує важкий психічний стан особистості, різновид тривожного розладу (неврозу), набутого в результаті емоційного потрясіння (загрози смерті, воєнних дій, сексуального насильства тощо), яке неможливо осмислити чи прийняти навіть постфактум [8, 271–280].

Задовго до визначення та фіксації травматичної природи нервових розладів З. Фройд вирізняв психічне захворювання, яке називав “військовим неврозом”. За визначенням психоаналітика, “військовий невроз” стає наслідком зациклення людини на якійсь частині свого минулого, причому не кожне зациклення може викликати невроз. Йому повинна передувати болісна травматична подія, тобто така, *“яка упродовж короткого часу спрямовувала у психічне життя таку силу подразливих стимулів, що засвоїти або переробити їх нормальними способами вже не вдається”* [9, 273]. *“Фройд ставить під питання першооснову травматичної події, – зазначає Р. Лейс, – доводячи, що нею є не досвід сам по собі, який має травматичний вплив, а подальше повернення до нього у виглядів спогадів”* [4, 20]. Місце травми, продовжує вона, зосереджено десь між минулими подіями та подальшим розвитком хвороби, у зверненні до невимовних спогадів, несвідомих фіксацій, нав’язливих повторень, небажаних спалахів та осяянь. Часто таке зациклення на травмі, наголошує сам психоаналітик, призводить до тривалого *“порушення функціонування психічної енергії”* [9, 273],

депресивної психодинаміки, які можуть викликати суїцидальні настрої, думки про смерть.

Дослідники, які у повоєнний період працювали над визначенням посттравматичних симптомів і способами їхнього зцілення, так чи так продовжили психоаналітичне вчення З. Фрейда. Прикметно, що й виокремлення у 1990-ті роки “trauma studies” як самостійного розділу гуманітарних наук базувалось на твердженні Ж. Лакана про необхідність повернення до З. Фрейда: *“Смисл повернення до Фрейда є поверненням до фрейдівського смислу”* [10, 337]. Зумисне парадоксальний вислів французького вченого означав не що інше, як потребу перепрочитання З. Фрейда, який у повоєнний час був дискредитований критикою з різних дисциплін. З одного боку, він став лозунгом, який супроводжував праці Ж. Лакана упродовж усього його життя, а з іншого – певним висновком, результатом міркувань із першої частини *“Римської промови”* (1953): *“Якщо психоаналіз може бути теорією і якщо йому не судилось виродитися у практику, ми зобов’язані переосмислити його. І найкраще, що ми можемо для цього зробити – це повернутися до вчення Фрейда”* [11, 37]. Невдовзі Ж. Лакан апробував оновлений варіант фрейдизму не лише на психологічному стані особистості, яка пережила травматичну подію, а й на стані суспільства, яке, за його словами, відповіло на звільнення концтаборів, світові та локальні війни, розквіт тоталітаризму нормалізацією травми як явища повсякденної реальності.

Водночас травма означає не лише болісну подію, а й своєрідну трансмісію, тобто “відлуння”, передачу пам’яті про трагедію через покоління, в інші місця й часи. Цікавим із цього погляду видається спостереження П. Келлерманна, який вважає таким “відлунням” той психологічний спадок, який принесли із собою з концтаборів і фронтів Другої світової війни вцілілі. *“Я особливо цікавлюсь тим, – зазначає він, – як «колективна травма» на дуже глибинному рівні впливає на кожного. Вона навіть переходить із покоління в покоління та стає частиною культурної ідентичності”* [12, 141]. У своїх дослідженнях учений зафіксував, що жертви Голокосту та воєнних подій переживають у снах і фантазіях ті жахи, які відчували на собі їхні прабабки. Метафорично він пояснив це так: *“Травма як тінь, яка присутня в душах людей, і ця тінь потрапляє*

в душі їхніх близьких” [12, 141]. Прикметно, що З. Фройд у своїй праці про міжпоколіннєву передачу травми стверджував, ніби первісні травми, свідками яких були перші люди, абсорбовані у людську психологію та значною мірою визначають характер поведінки майбутніх генерацій. Особливо актуально ця проблема звучить нині, у контексті успадкування націями пам’яті про історичні катастрофи, інтегрування негативних елементів минулого у психологію сучасного та прийдешнього поколінь. Як стверджує М. Балаєв: *“Центральна теза сучасної літературної теорії травми – це те, що ідентичність формується шляхом передачі травми між поколіннями”* [13, 149].

Аналіз травматичних подій невіддільний від терапевтичної, катарсисної оповіді про травму, у центрі якої, безперечно, перебуває свідок – “провідник пам’яті”, що, свідомо чи несвідомо приміряючи на себе стратегії письма, стає автором. Поява автора як свідка масових катастроф ХХ ст. пов’язана насамперед зі становленням і розвитком тоталітарного середовища, яке, відомо з *“Джерел тоталітаризму”* (1951) Х. Арндт, народжується там, де є маси, тобто *“люди, яких або через власну численність, або через байдужість, або через поєднання цих обох факторів, можна об’єднати в якусь організацію, засновану на спільних інтересах”* [2, 355–356]. Ця думка Х. Арндт, при правомірності допущених зауважень, заснована на низці узагальнень щодо природи тоталітаризму, постає як певна редукція. Утім, міркування про відмінності тоталітарних режимів ХХ ст. уже знайшли гідних дослідників, натомість важливо побачити їхню подібність, що й зумовлює появу свідчень. Вона проявляється у психологічній характеристиці маси, котра в будь-якому тоталітарному суспільстві постає як об’єкт “дисциплінарної влади”, сукупність так званих “слухняних тіл”, аполітичних істот, що пасивно приймають спущені “зверху” інвективи. Однак ситуацію ускладнює те, що на шальках різних тоталітарних культур ХХ ст. перебувають не лише більш або менш схожі “ми”, а й “інші”, максимально віддалені відмінністю власних суджень (расових, національних, релігійних, сексуальних тощо). За спостереженням С. Жижека, через свою “інакшість” вони завжди перебувають у центрі “безпосередньої” травми, не прикритої оманливими конструктами, тому набувають статусу “жертви” – того, чий біль у тоталітарній спільноті

вважається нейтральним, стосовно кого тоталітарне насилля не виглядає демонічним або унікальним [15, 40–47].

Звісно, шанси намацати травматичну подію у просторі культурної пам'яті, спираючись на історії жертв, – мінімальні, бо свідчать насамперед ті, хто вижили, а не ті, хто випробував максимум мук: “сировинний матеріал” історії, смертники радянського чи нацистського концтаборів не промовляють. Саме таку концептуалізацію постаті свідка відстоює у своїх працях Дж. Агамбен, який, апелюючи до творів П. Леві, італійського письменника, в минулому – в'язня нацистського концтабору в Освенцимі, стверджує: справжні свідки – ті, хто не повернувся живим. Натомість, уцілілі можуть бути лише умовними свідками, оскільки вони не дійшли межі смерті, тому свідчать голосами мертвих, які не здатні розповісти самі про себе.

Водночас у контексті західноєвропейської традиції дослідження та репрезентації свідчень про травматичний досвід ХХ ст. Ш. Фелман і Д. Лауб говорять про новий тип “подій без свідків”. Невдовзі К. Карут розвинула цю ідею у книзі “Література на згарищі історії” (2013), пишучи про неможливість висловити травматичний досвід інакше, як через безмовність. На думку вченої, травма – це не подія, яку можна виміряти, а те, що відбувається у нашій свідомості, насамперед – утрата мови: *“Травма полягає не лише у замовчуванні події. Скоріш за все, це сама подія полягає в онімінні”* [16, 578]. Так, переосмислюючи постать свідка й увиразнюючи твердження Дж. Агамбена, вона зазначає, що найточнішим, або парадоксально можливим в історії ХХ ст. свідком є не той, хто не вижив фізично, а той, хто був похований заживо, хто вже ніколи не повернеться в історію та власну біографію.

Як же проявляється травма? Ж. Лакан услід за З. Фройдом, вважає, що насамперед через симптоми. Слово “symptom”, яке походить від грецького “σύνπτωμα”, означаючи прояв, знак, символ, засвідчує присутність травми, маркуючи ті місця, де вона проявляється. У дослідженні “Теорія неврозів” (1917) З. Фройд, вивчаючи психічні симптоми, зазначає, що вони становлять *“шкідливі для життя або, принаймні, непотрібні акти, на які особа, що страждає ними, часто скаржиться як на вимушені та пов'язані з переживаннями”* [17, 347]. Аналізуючи працю

психоаналітика, Ж. Лакан осмислює симптом як повернення витісненого, однак поверненням його не називає, вбачаючи у симптомі реакцію на майбутнє, а не на минуле. Водночас дослідник стверджує, що в процесі психоаналізу симптом вимовляється, проговорюється як щось несвідоме. У “Римській промові” Ж. Лакан пише, що симптом структурований подібно до мови, а також, що він *“цілком розв’язується в аналізі мови, бо й сам сконструйований як мова; інакше кажучи, він сам є мовою, голос якої повинен звільнитися”* [11, 39]. За словами Ж.-А. Міллера, це твердження Ж. Лакана – ключове для подальшого розуміння ним природи симптому, адже в різні роки своєї наукової діяльності учений ототожнював симптом із різними рисами мови. Так, у 1953 р. Ж. Лакан уважає симптом певним означником, здебільшого матеріалізованим, як, наприклад, частина тіла. Водночас, якщо симптом – це означник, то він не може бути універсальним, бо спровокований кожною неповторною історією індивіда. Окрім того, Ж. Лакан ототожнює його зі самим процесом означення, з наданням значення, з істиною. Натомість, у 1957 р. він стверджує, що симптом – це метафора. Причому вислів, що симптом – це метафора, не є метафорою. Будучи метафорою, він стає вписаним у текст. У 1961 р. дослідник говорить, що симптом – це загадкове повідомлення, а ще через рік – що це задоволення, яке не піддається тлумаченню. Зрештою, в 1974 р., переосмислюючи симптом, Ж. Лакан вводить нове поняття – *“sinthome”*, стверджуючи, що це вищий означник, тотожний письму, оскільки він організований як ребус, що потребує розшифрування.

Самоочевидно, що спроби проговорення та лікування посттравматичної свідомості неможливі без ревізій макро- та мікроісторичних катаклізмів, а отже – без болісної оповіді про травму. Відтак, аналіз травм, упровадження *“trauma studies”* як універсального ключа до прочитання української літератури ХХ ст. у простір сучасного літературознавства дають можливість проговорити і проінтерпретувати *“травматичні місця”* національної культури та свідомості. І йдеться не лише про *“сліди історії”*, сегменти колоніального й тоталітарного минулого, як от Голодомор, Друга світова війна, репресії – катастрофи, які значною мірою визначили й оформили сприйняття авторами зовнішнього світу й себе в ньому, а й про *“відлуння”*, яке вони залишили по собі:

генераційні розриви, гендерні конфлікти, нове розуміння індивідуального та національного “Я”. У цьому випадку дослідження травми виконують терапевтичну функцію, адже, за словами Дж. Лакана, ми говоримо про “лікування розмовою”, а це метод, який допомагає людині вербалізувати свої думки, фантазії та мрії через вільні асоціації [18, 235].

ЛІТЕРАТУРА

1. *Felman Sh., Laub D.* Testimony: Crises of Witnessing in Literature, Psychoanalysis and History / Shoshanna Felman, Dori Laub. – New York : Taylor & Francis, 1992. – 294 p.
2. *Caruth C.* Unclaimed Experience: Trauma, Narrative and History / Cathy Caruth. – Baltimore : Johns Hopkins University Press, 1996. – 168 p.
3. *Blight David W.* The Memory Boom: Why and Why Now? // Memory in Mind and Culture, ed. by Pascal Boyer and James V. Wertsch. – New York : Cambridge UP, 2009. – Pp. 238–251.
4. *Leys R.* Trauma: A Genealogy / Ruth Leys. – Chicago: University of Chicago Press, 2000. – 312 p.
5. *Фрейд З.* Печаль и меланхолия /Зигмунд Фрейд // Основные психологические теории в психоанализе. Очерк истории психоанализа: Сборник. – Санкт-Петербург : Алетейя, 1998. – С. 211–231.
6. *Derrida J.* The Ear of the Other: Otobiography, Transference, Translation. Texts and Discussions with Jacques Derrida. – University of Nebraska Press, 1988. – 190 p.
7. *Codde Ph.* Postmemory, Afterimages, Transferred Loss: First and Third Generation Holocaust Trauma in American Literature and Film / Philippe Codde // The Holocaust, Art and Taboo: Transatlantic Exchanges on the Ethics and Aesthetics of Representation. – Heidelberg : Winter, 2010. – Pp. 61–72.
8. *American Psychiatric Association.* Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders. – Fifth. – Arlington, VA: American Psychiatric Publishing, 2013. – Pp. 271–280.
9. *Фройд З.* Вступ до психоаналізу / Зигмунд Фройд. – К. : Видавництво Соломії Павличко «Основи», 1998. – 709 с.
10. *Lacan J.* The Freudian Thing, or the Meaning of the Return to Freud in psychoanalysis // Lacan J. *Ecrits: The First Complete* / Jacques Lacan; transl. by A. Sheridan. – New York : W. W. Norton & Co, 1977. – Pp. 337–339.
11. *Лакан Ж.* Функция и поле речи и языка в психоанализе / Жак Лакан / Пер. с фр. А. К. Черноглазов. – М. : Гнозис, 1995. – 192 с.
12. *Гойт Т. В.* и др. Общество и коллективная травма: Семинар Питера Келлермана / Т. В. Гойт, П. П. Горностай, Е. В. Кистаева // Психодрама и современная психотерапия. – 2005. – № 2–3. – С. 141–145.
13. *Balaev M.* Trends in Literary Trauma Theory / Michelle Balaev // Mosaic (Winnipeg). – Vol. 41. – № 2. – June 2008. – Pp. 149–166.

14. *Арендт Х.* Истоки тоталитаризма / Ханна Арендт / Пер. с англ. И. В. Борисовой и др.; послесл. Ю. Н. Давидова. – М. : ЦентрКом, 1996. – 672 с.

15. *Жижек С.* О насилии / Славой Жижек / Пер. с англ. А. Смирнова и Е. Ляминой. – М. : Европа, 2010. – 182 с.

16. *Карут К.* Травма, время, история / Кэти Карут // Травма: пункты: Сборник статей / Сост. С. Ушакин и Е. Трубина. – М. : Новое литературное обозрение, 2009. – С. 561–581.

17. *Фрейд З.* Введение в психоанализ: Лекции / Зигмунд Фрейд / Ред. Е. С. Калмыкова, М. Б. Аграчева; пер. с нем. М. В. Вульф, Н. А. Алмаев. – М. : ООО Фирма СТД, 2003. – 624 с.

18. *Lacan J.* The Language of the Self: The Function of Language in Psychoanalysis: [translated with notes and commentary by Antony Wilden] / Jacques Lacan. – Baltimore : John Hopkins Press, 1981. – 235 p.

REFERENCES

1. *Felman Sh., Laub D.* Testimony: Crises of Witnessing in Literature, Psychoanalysis and History, New York, Taylor & Francis, 1992. 294 p. [In English]

2. *Caruth C.* Unclaimed Experience: Trauma, Narrative and History, Baltimore, Johns Hopkins University Press, 1996. 168 p. [In English]

3. *Blight David W.* The Memory Boom: Why and Why Now? *Memory in Mind and Culture*, New York, Cambridge UP, 2009, pp. 238–251 [In English].

4. *Leys R.* Trauma: A Genealogy, Chicago, University of Chicago Press, 2000. 312 p. [In English]

5. *Freud Z.* Pechal' i melankholiya [Mourning and melancholia], *Osnovnyye psikhologicheskiye teorii v psikhoanalize. Ocherk istoriyi psikhoanaliza* [Basic psychological theories of psychoanalysis. A Short History of Psychoanalysis], St-Petersburg, Aleteya, 1998, pp. 211–231 [In Russian].

6. *Derrida J.* The Ear of the Other: Otobiography, Transference, Translation. Texts and Discussions with Jacques Derrida, University of Nebraska Press, 1988. 190 p. [In English]

7. *Codde Ph.* Postmemory, Afterimages, Transferred Loss: First and Third Generation Holocaust Trauma in American Literature and Film, *The Holocaust, Art and Taboo: Transatlantic Exchanges on the Ethics and Aesthetics of Representation*, Heidelberg, Winter, 2010, pp. 61–72 [In English].

8. *American Psychiatric Association.* Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, Arlington, VA, American Psychiatric Publishing, 2013, pp. 271–280 [In English].

9. *Freud Z.* Vstup do psykhoanalizu [Introduction to psychoanalysis], Kyiv, Solomiya Pavlychko's Publication «Osnovy», 1998. 709 p. [In Ukrainian]

10. *Lacan J.* The Freudian Thing, or the Meaning of the Return to Freud in psychoanalysis, *Ecrits: The First Complete*, New York, W. W. Norton & Co, 1977, pp. 337–339 [In English].

11. *Lacan J.* Funktsiya i pole rechi i yazyka v psikhoanalize [Function and field of speech and language in psychoanalysis], Moscow, Gnosis, 1995. 192 p. [In Russian]
12. *Goyt T. V. i dr.* Obshchestvo i kollektivnaya travma: Seminar Pitera Kellermana [Society and collective trauma: Peter Cellerman's seminar], *Psikhodrama i sovremennaya psikhoterapiya* [Psychodrama and modern psychoterapie], 2005, No 2–3, pp. 141–145 [In Russian].
13. *Balaev M.* Trends in Literary Trauma Theory, *Mosaic (Winnipeg)*, Vol. 41, No 2, 2008, pp. 149–166 [In English].
14. *Arendt H.* Istoki totalitarizma [Dawns of totalitarianism], Moscow, TsentrKom, 1996. 672 p. [In Russian]
15. *Zhyzhek S.* O nasilii [About the violence], Moscow, Europa, 2010. 182 p. [In Russian]
16. *Caruth C.* Travma, vremya, istoriya [Trauma, time, history], *Travma: punkty* [Trauma: points], Moscow, New literary review, 2009, pp. 561–581 [In Russian].
17. *Freud Z.* Vvedeniye v psikhoanaliz: Lektsii [Introduction to psychoanalysis: Lectures], Moscow, STD, 2003. 624 p. [In Russian]
18. *Lacan J.* The Language of the Self: The Function of Language in Psychoanalysis, Baltimore, John Hopkins Press, 1981. 235 p. [In English]

АННОТАЦИЯ

Вадим Василенко. Травма как социокультурная категория: история исследования

В статье рассмотрена аналитика исследований травмы как одного из актуальных направлений в современной гуманитаристике. Выяснено, что его особенностями являются: своеобразное возвращение к истории, апеллирование к психоаналитическим и антропологическим аспектам памяти, пораженной травматическими событиями, исследования показаний и жертв насилия. Акцентируется внимание на теоретическом инструментарии студий травмы, подчеркнута важность легитимации травмы как актуального и динамического поля для осмысления колониального и тоталитарного опытов, зафиксированных в литературе.

Ключевые слова: травма, свидетельство, симптом, синтом, психоанализ.

ABSTRACT

Vadym Vasylenko. Trauma as a social and cultural category: history research “Trauma studies” studies since the 1990-th is the rapidly developing method in literature studies, it became one of the ways of nominalization, telling about events painful and closed from a transparent articulation and demonstration – both macro- and microhistoric events. Concepts such as “evidence”, “post-traumatic stress disorder”, “historical trauma”, introduced by Sh. Felman and D. Laub and then tested by their followers, became the object of attention of psychologists, cultural scientists, historians, literary critics. Due to the heterogeneity of analytical optics,

“trauma studies” quickly evolved into a relatively independent branch of the humanities. For post-totalitarian and post-genocidal Ukrainian society whose history evidenced a lot of historical traumas during the twentieth century, representation and perception of its experience became a serious social and scientific challenge. So putting categories of injury in modern study means nothing but an attempt to overcome the historical amnesia and attempts to restore the cultural integrity of the individual and the full national self-affirmation. Separation of the “trauma studies” as an independent branch of humanities in 1990-th was based on J. Lacan’s statement of need to return to S. Freud. Long before determining and fixing the traumatic nature of nervous disorders S. Freud distinguished mental illness, which he called “war neurosis”. This problem is sounds especially relevant now, in the context of inheritance by nations of historical memory about the catastrophes, the integration of negative elements in the psychology of the past, present and future generations. It seems to the author as self-evident that attempts to articulate and treat of post-traumatic consciousness is impossible without revisions of both macro- and microhistoric disasters, and therefore – without painful stories of trauma. Therefore, the implementation of trauma analysis, “trauma studies” as a universal key to the reading of Ukrainian literature of the twentieth century in the space of contemporary literary enables talk and interpretation of “traumatic places” in national culture and consciousness.

Key words: trauma, testimony, symptom, sinthome, psychoanalysis.

Стаття надійшла до редколегії – 15.03.2015 – Article received by Editorial Board

Рецензент – доц. Цікавий С. А.

Reviewed by Doc. Serhii Tsikavyi